

I Türkoloji qurultay - 100

UOT 94(479.24); UOT 94

AKİF MARİFLİ

Özbəkistandakı H.Əliyev adına Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzi,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
akif.marifli@gmail.com

**TÜRK DÜNYASININ MƏDƏNİ-HUMANİTAR YADDAŞI:
BİRİNCİ BAKI TÜRKOLÖJİ QURULTAYI**

DOI: <https://doi.org/10.36719/2708-065X/114/25-30>

Məqalədə 1926-cı ildə Bakıda keçirilmiş Birinci Türkoloji Qurultay yalnız dilçilik və əlifba islahatı hadisəsi kimi deyil, türk xalqlarının ortaq tarixi yaddaşının, mədəni-humanitar yaxınlaşmasının və intellektual əməkdaşlığının mühüm mərhələsi kimi təhlil olunur. Qurultayın meydana gəldiyi tarixi şərait, XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində türk-müsəlman dünyasında maarifçilik, cədidçilik, mətbuat, məktəb və dil islahatları ilə əlaqəsi araşdırılır. Ortaq və ya uyğunlaşdırılmış latın qrafikalı əlifba ideyası texniki yazı məsələsindən daha geniş – kitab, təhsil, mətbuat, elmi ünsiyyət, qarşılıqlı ədəbi təsir və mədəni integrasiya problemi kimi şərh edilir. Məqalədə həmçinin 1930-cu illərin repressiyalarının bu humanitar-intellektual şəbəkəyə vurduğu zərbə və Qurultayın müasir türk dünyası üçün tarixi yaddaş mənbəyi kimi əhəmiyyəti qiymətləndirilir. Məqalədə I Türkoloji qurultay həmçinin Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin türk dünyasının mədəni-humanitar integrasiyası siyasəti kontekstində nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: Birinci Türkoloji Qurultay, Bakı, Azərbaycan, mədəni-humanitar əlaqələr, tarixi yaddaş, ortaq türk əlifbası, maarifçilik, türkologiya.

Giriş. 1926-cı il 26 fevral-6 mart tarixlərində Bakıda keçirilmiş Birinci Türkoloji Qurultay XX əsr türk dünyasının elmi və mədəni tarixində nadir miqyaslı hadisələrdən biri olmuşdur. Qurultayda 131 nümayəndənin iştirakı, türk xalqlarının dili, tarixi, etnoqrafiyası, ədəbiyyatı, mədəniyyəti, orfoqrafiyası və əlifbası ilə bağlı məsələlərin eyni platformada müzakirəsi onun sırf filoloji toplantı olmadığını göstərir [1; 2]. Bu hadisəyə mədəni-humanitar və tarixi prizmadan yanaşdıqda Qurultay türk xalqlarının parçalanmış coğrafiyalar arasında yenidən elmi ünsiyyət qurmaq, ortaq mədəni yaddaşın mənbələrini müəyyənləşdirmək və modernləşmə dövrünün çağırışlarına birlikdə cavab axtarmaq cəhdi kimi görünür.

Qurultayın mərkəzində dil dayansa da, dil burada yalnız qrammatik sistem deyildi. Dil məktəbin, kitabın, mətbuatın, ədəbiyyatın, tarixi yaddaşın və xalqlar arasında qarşılıqlı anlaşmanın daşıyıcısı idi. Buna görə əlifba, terminologiya və orfoqrafiya ətrafında aparılan müzakirələr mahiyyət etibarilə humanitar inkişafın gələcəyi haqqında müzakirələr idi. Qurultayın müasir əhəmiyyəti də məhz bundadır: yüz il sonra türk dövlətləri arasında genişlənən mədəni, elmi və təhsil əlaqələri həmin tarixi təcrübəni yeni şəraitdə yenidən düşünməyə imkan verir.

Qurultaya aparan tarixi yol: maarifçilikdən ümumtürkoloji dialoqa. Birinci Türkoloji Qurultayın intellektual kökləri XIX əsrin ikinci yarısında türk-müsəlman xalqları arasında başlayan maarif-

çilik və modernləşmə proseslərinə gedib çıxır. Mirzə Fətəli Axundzadənin əlifba layihələri, İsmayıl bəy Qasıralının “dildə, fikirdə, işdə birlik” düsturu, üsuli-cədid məktəbləri, milli mətbuatın genişlənməsi və ana dilində təhsil uğrunda mübarizə müxtəlif türk bölgələrində oxşar problemləri gündəmə gətirmişdi [3; 4].

Azərbaycan və Türkiyəstan bu prosesin iki mühüm mərkəzi idi. Bakı və Tiflis mətbuatının Türkiyəstanə çatması, Türkiyəstan ziyalılarının İstanbul, Kazan, Krım və Qafqaz intellektual mühiti ilə əlaqələri ideyaların sərhədlərdən daha sürətlə hərəkət etdiyi ortaq humanitar məkan yaradırdı. Azərbaycanda da maarifçilik, teatr, mətbuat və yeni məktəb hərəkəti dil məsələsini cəmiyyətin modernləşməsi ilə bağlayırdı.

Bu səbəbdən 1926-cı ildə Bakıda alimlərin, müəllimlərin, şərqşünasların, yazıçıların və ictimai xadimlərin bir araya gəlməsi təsadüfi deyildi. Bakı artıq Şərqlə Qərbin, Qafqazla Türkiyəstanın, Rusiya elmi məktəbi ilə türk-müsəlman intellektual ənənəsinin kəsişdiyi şəhərlərdən birinə çevrilmişdi. Qurultay bu uzunmüddətli mədəni dövrüyyənin institusional ifadəsi oldu.

Birinci Türkiyəstan Qurultay mədəni-humanitar platforma kimi. Qurultayın proqramı onun humanitar miqyasını aydın göstərirdi. Burada türk xalqlarının yalnız əlifbası deyil, tarixi, etnogenezi, etnoqrafiyası, ədəbiyyatı, dil quruluşu, terminologiyası və tədris problemləri müzakirə olunurdu [1; 2]. Başqa sözlə, Qurultay türk xalqlarının özlərini elmi vasitələrlə tanıması və bir-birini daha yaxından öyrənməsi üçün platforma yaratmışdı.

Bu baxımdan Qurultayın ən böyük tarixi nəticələrindən biri “ortaq problemlər” düşüncəsini formalaşdırması idi. Müxtəlif türk xalqlarının nümayəndələri öz dillərinin və mədəniyyətlərinin fərdliyini qorumaqla yanaşı, onların qohumluğunu və qarşılıqlı əlaqəsini elmi müzakirənin predmetinə çevirirdilər. Belə bir yanaşma mədəni birliyi siyasi eyniləşdirmə ilə qarışdırmırdı; əksinə, müxtəlifliyi ortaq tarixi-mədəni irsin tərkib hissəsi kimi görməyə imkan verirdi.

Qurultayda dünya şöhrətli şərqşünasların iştirakı da türkiyəstanı lokal maraq sahəsindən beynəlxalq elmi müstəviyə çıxarırdı. V.V.Bartold, A.N.Samoylovıç, Fuat Köprülü, Əli bəy Hüseynzadə, Bəkir Çobanzadə və digər alimlərin eyni elmi məkanda iştirakı fərqli məktəblərin dialoqunu təmin edirdi [2; 5]. Bu dialoq türk xalqlarının mədəni irsinin dünya humanitar elminin predmetinə çevrilməsi baxımından əhəmiyyətli idi.

Ortaq əlifba: hərflərdən daha geniş mədəni layihə. Birinci Türkiyəstan Qurultayın ən çox müzakirə edilən mövzusu əlifba olsa da, bu məsələni sadəcə ərəb qrafikasıdan latın qrafikasına keçid kimi təqdim etmək onun tarixi məzmununu daraldır. Əlifba məsələsinin arxasında savadlanma, məktəb, kitab nəşri, mətbuat, terminologiya, elmi biliklərin yayılması və türk xalqları arasında mətnlərin qarşılıqlı oxuna bilməsi dayanırdı [1; 11].

Qurultayda latın qrafikasını müdafiə edənlərlə islah edilmiş ərəb yazısını qorumaq istəyən alimlər arasında ciddi polemika mövcud idi. Əhməd Baytursunov və Qalimcan Şərəf kimi alimlərin etirazları göstərir ki, proses yekdil və sadə olmayıb [1; 3]. Bu fikir ayrılığı Qurultayın elmi dəyərini azaldan deyil, əksinə artıran cəhətdir: yazı islahatı mədəni yaddaşın davamlılığı, təhsil xərcləri və ictimai uyğunlaşma kimi məsələlərlə birlikdə müzakirə olunurdu.

Mədəni-humanitar baxımdan ortaq əlifba ideyası “hamının eyni danışması” layihəsi deyildi. Daha real mənə türk dillərinin fonetik xüsusiyyətlərini qorumaqla onların yazı sistemlərini bir-birinə yaxınlaşdırmaq, qarşılıqlı oxunaqlılığı artırmaq və mədəni dövrüyyəni asanlaşdırmaq idi. Ortaq prinsiplər əsasında qurulan əlifba kitabın Bakıdan Daşkəndə, Daşkənddən Kazana, Aşqabada və digər mərkəzlərə daha rahat hərəkət etməsi demək idi.

Buna görə əlifba mədəni infrastrukturudur. Yazı yaxınlığı ortaq ədəbi irsin qarşılıqlı mənimsənilməsinə, terminoloji əməkdaşlığa, tərcüməyə, müəllim və tələbə mübadiləsinə, elmi nəşrlərin yayılmasına xidmət edə bilər. Qurultayın ortaq əlifba müzakirələrinin uzunmüddətli humanitar mənası məhz burada görünür.

Tarixi yaddaş, ədəbiyyat və ortaq mədəni məkan. Türkiyəstan Qurultayın gündəliyində tarix və ədəbiyyat məsələlərinin yer alması təsadüfi deyildi. Dilin elmi öyrənilməsi klassik mətnlərin, folklorun, yazılı abidələrin və tarixi mənbələrin tədqiqi ilə birbaşa bağlı idi. Türk xalqlarının keçmişini

öyrənmək üçün Orxon-Yenisey abidələrindən Mahmud Kaşğariyə, Yusif Balasaqunludan Nəvai və Füzuliyə qədər geniş mətn korpusuna müraciət zəruri idi.

Azərbaycan və Özbəkistan arasındakı mədəni yaxınlıq bu kontekstdə xüsusi nümunədir. Nizami Gəncəvi və Əlişir Nəvai müxtəlif ədəbi dillərdə yaratsalar da, onların əsərləri ortaq Şərq humanist ənənəsinin, etik-fəlsəfi düşüncəsinin və bədii yaddaşının mühüm sütunlarıdır. Füzuli ilə Nəvai ədəbi məktəblərinin qarşılıqlı müqayisəsi də türk xalqları arasında tarixi mədəni əlaqələrin sərhədləri aşdığını göstərir.

Qurultayın ruhunda ortaq mədəniyyət vahidlik deyil, qarşılıqlı tanınma idi. Bu yanaşma bu gün də əhəmiyyətlidir. Türk dünyasının mədəni integrasiyası milli mədəniyyətlərin fərqliliyini aradan qaldırmaq deyil, həmin fərqliliklərin ortaq tarixi kontekstdə anlaşılmasına şərait yaratmaq deməkdir.

Qurultaydan sonra: ümidlər, institusional addımlar və qırılma. Bakı Qurultayından sonra yeni türk əlifbasının yayılması istiqamətində təşkilati işlər genişləndi. 1927-ci ildə Ümumittifaq Yeni Türk Əlifbası Mərkəzi Komitəsinin yaradılması və müxtəlif türk respublikalarında, o cümlədən Özbəkistanda strukturların fəaliyyət göstərməsi əlifba məsələsinin geniş coğrafiyada institusional xarakter aldığını göstərirdi [12].

Lakin 1920-ci illərin ikinci yarısında yaranmış bu elmi-humanitar dinamika uzunömürlü olmadı. 1930-cu illərdə siyasi mühit sərtləşdi, milli elmi məktəblərin bir çox nümayəndəsi repressiyalara məruz qaldı.

Repressiyaların mədəni nəticəsi fiziki itkilərlə məhdudlaşmadı. Elmi məktəblərin davamlılığı pozuldu, müəllim-tələbə əlaqələri qırıldı, bəzi əlyazmalar və layihələr dövrüyyədən çıxdı, türk xalqları arasında müqayisəli humanitar tədqiqatlara ideoloji şübhə ilə yanaşılməyə başlandı. Sonradan türk dillərinin böyük hissəsinin kiril qrafikasına keçirilməsi 1920-ci illərdə formalaşmaqda olan yaxın yazı məkanını da dəyişdirdi.

Bu səbəbdən Qurultayın tarixində iki paralel xətt görünür: bir tərəfdə elmi əməkdaşlıq və mədəni yaxınlaşma ümidi, digər tərəfdə isə totalitar siyasətin yaratdığı qırılma. Tarixi prizmadan Qurultayın tam mənzərəsi yalnız bu iki xətti birlikdə nəzərə aldıqda görünür.

Müasir dövrdə Qurultayın mədəni-humanitar mirası. Birinci Türkoloji Qurultayın yüzilliyi onun irsini yeni tarixi şəraitdə qiymətləndirmək üçün imkan yaradır. Bu gün müstəqil türk dövlətləri elmi və mədəni əməkdaşlığı öz suveren qərarları əsasında qururlar. Buna görə 1926-cı ilin ideyalarını mexaniki şəkildə təkrarlamaq deyil, onların humanitar məzmunundan yararlanmaq daha məqsəduygundur.

Müasir ortaq türk əlifbası müzakirələrinin tarixi yaddaşı məhz Bakı Qurultayına qədər uzanır [11]. Lakin ortaq əlifbanın dəyəri yalnız simvolik birlikdə deyil, praktik mədəni əlaqədədir: gənc nəslin digər türk dillərində mətnləri daha asan oxuması, ortaq rəqəmsal resursların hazırlanması, klassiklərin paralel nəşrləri, terminoloji bazaların uyğunlaşdırılması və universitetlərarası türkoloji proqramların genişləndirilməsi.

Belə yanaşmada Birinci Türkoloji Qurultay muzeyləşdirilmiş keçmiş deyil, gələcək humanitar əməkdaşlığın tarixi təcrübəsidir.

Birinci Türkoloji Qurultayın 100 illik yubileyi və Prezident İlham Əliyevin türk dünyasının mədəni-humanitar integrasiyası siyasəti. Birinci Türkoloji Qurultayın tarixi irsinin müasir dövrdə yenidən aktuallaşdırılması Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin türk dünyası ilə bağlı həyata keçirdiyi mədəni-humanitar siyasətin mühüm istiqamətlərindən biri kimi nəzərdən keçirilə bilər. Bu baxımdan dövlət başçısının 22 oktyabr 2025-ci il tarixində imzaladığı “Birinci Türkoloji Qurultayın 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında” Sərəncam xüsusi tarixi və siyasi əhəmiyyət daşıyır [15]. Sərəncamın konseptual məzmunu göstərir ki, Azərbaycan dövləti 1926-cı il Qurultayına yalnız tarixi-elmi hadisə kimi deyil, türk xalqlarının mədəni integrasiyasının mühüm mərhələsi kimi yanaşır. Sənəddə türk dünyasının dili, tarixi, etnoqrafiyası, ədəbiyyatı və mədəniyyətinin gələcəyi ilə bağlı məsələlərin Qurultayda sistemli şəkildə müzakirə edilməsi, həmçinin latın qrafikası əsasında vahid ümumtürk əlifbasına keçid məsələsinə xüsusi diqqət ayrılması vurğulanır. Beləliklə, yüzillik yubileyinin dövlət səviyyəsində keçirilməsi tarixi yaddaşın bərpası ilə yanaşı, Qurultayın mədəni-

humanitar ideyalarının müasir türk dünyasının integrasiya prosesləri ilə əlaqələndirilməsi kimi də qiymətləndirilə bilər.

Prezident İlham Əliyevin bu məsələyə yanaşmasının mühüm xüsusiyyətlərindən biri Birinci Türkoloji Qurultayın irsini müasir türk dövlətləri arasında əməkdaşlığın tarixi-intellektual qaynaqlarından biri kimi təqdim etməsidir. 2025-ci il 6-7 oktyabr tarixlərində Qəbələdə keçirilmiş Türk Dövlətləri Təşkilatının Dövlət Başçıları Şurasının 12-ci Zirvə Görüşündə Birinci Türkoloji Qurultayın 100 illik yubileyinin qeyd olunması təşəbbüsünün irəli sürülməsi və bu çağırışın Zirvə Görüşünün Bəyannaməsində əksini tapması yubileyin artıq yalnız Azərbaycan daxilində deyil, ümumtürk miqyasında əhəmiyyət daşıyan mədəni-humanitar hadisəyə çevrildiyini göstərir [15].

Bu siyasətin davamı 2026-cı ildə keçirilən yubiley tədbirlərində də özünü göstərmişdir. Prezident İlham Əliyev Birinci Türkoloji Qurultayın 100 illiyinə həsr edilmiş Türk Dünyası Həftəsinin iştirakçılara 29 iyun 2026-cı il tarixli müraciətində Qurultayı türk xalqlarının mədəni integrasiyası ideyasının formalaşması baxımından müstəsna əhəmiyyətə malik elmi-mədəni forum kimi səciyyələndirmişdir [16]. Dövlət başçısının yanaşmasında dil, tarix, etnoqrafiya, ədəbiyyat və mədəniyyət türk dünyasının ortaq mənəvi dəyərləri kimi təqdim edilir. Bu isə 1926-cı ildə irəli sürülmüş elmi-humanitar ideyalarla müasir integrasiya siyasəti arasında tarixi varisliyin qurulduğunu göstərir.

Xüsusi diqqət çəkən məqamlardan biri Prezident İlham Əliyevin Birinci Türkoloji Qurultayın irsini Türk Dövlətləri Təşkilatının müasir fəaliyyəti ilə əlaqələndirməsidir. Prezidentin 2026-cı il müraciətində Türk Dövlətləri Təşkilatının ortaq humanitar məkan yaratmağa yönəlmiş layihələrinin ideya əsasları ilə Birinci Türkoloji Qurultayda səsləndirilmiş mütərəqqi fikirlər arasında tarixi bağlılıq göstərilir [16]. Bu yanaşma Qurultayın yüzillik yubileyinə sadəcə xatirə tədbiri kimi deyil, türk dünyasının gələcək mədəni-humanitar əməkdaşlığının perspektivləri baxımından yanaşıldığını göstərir.

Bu kontekstdə ortaq türk əlifbası məsələsi də xüsusi əhəmiyyət qazanır. 1926-cı ildə Bakıda aparılan müzakirələrin mərkəzi mövzularından biri olmuş ortaq və ya uyğunlaşdırılmış latın qrafikalı yazı sisteminin yaradılması ideyası yüz il sonra yeni siyasi və texnoloji şəraitdə yenidən aktuallaşmışdır. Müasir mərhələdə bu ideya yalnız yazı sistemlərinin yaxınlaşdırılması məsələsi deyil, türk xalqları arasında informasiya mübadiləsinin genişləndirilməsi, elmi və ədəbi əsərlərin qarşılıqlı əlçatanlığının artırılması, ortaq rəqəmsal informasiya məkanının formalaşdırılması və gənc nəsillər arasında mədəni ünsiyyətin gücləndirilməsi baxımından mühüm humanitar məna daşıyır.

Prezident İlham Əliyevin Birinci Türkoloji Qurultayın yüzillik yubileyinə münasibətində tarixi yaddaş məsələsi də mühüm yer tutur. Dövlət başçısı Qurultay iştirakçılarının böyük hissəsinin 1930-cu illərin repressiyalarına məruz qalmasını türkoloji elmə vurulmuş ağır zərbə kimi qiymətləndirir və repressiya qurbanlarının xatirəsinin ehtiramla yad edilməsinin vacibliyini vurğulayır [15; 16]. Bu yanaşma Xalid Səid Xocayev kimi görkəmli alimlərin irsinin yenidən öyrənilməsinə də əlavə elmi və mənəvi məzmun verir. Xalid Səidin taleyi türk xalqlarının ortaq elmi-mədəni əməkdaşlıq ideyasının sovet totalitarizmi dövründə qarşılaşdığı faciəli qırılmanın ən parlaq nümunələrindən biridir.

Beləliklə, Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə Birinci Türkoloji Qurultayın 100 illik yubileyinin dövlət və beynəlxalq türk əməkdaşlığı səviyyəsində qeyd olunması Azərbaycanın türk dünyasına münasibətdə həyata keçirdiyi siyasətin mədəni-humanitar komponentinin mühüm təzahürü kimi qiymətləndirilə bilər. Bu siyasətdə tarixi yaddaşın qorunması, ortaq mədəni irsin öyrənilməsi, türkoloji elmin inkişafı, ortaq humanitar məkanın genişləndirilməsi və türk dövlətləri arasında mənəvi-mədəni əlaqələrin möhkəmləndirilməsi bir-birini tamamlayan istiqamətlər kimi çıxış edir.

Bu baxımdan Birinci Türkoloji Qurultayın 100 illiyi yalnız 1926-cı ildə Bakıda keçirilmiş tarixi toplantının yubileyi deyil, eyni zamanda bir əsr əvvəl formalaşmış elmi-mədəni həmrəylik ideyasının müstəqil türk dövlətlərinin yeni əməkdaşlıq şəraitində yenidən mənalandırılmasıdır. Azərbaycanın bu prosesdə fəal mövqeyi isə Bakının yüz il əvvəl olduğu kimi, XXI əsrdə də türkoloji elmi fikrin, mədəni dialoqun və türk dünyasının humanitar integrasiyasının mühüm mərkəzlərindən biri kimi mövqeyinin davam etdirilməsinə xidmət edir.

Nəticə. Birinci Bakı Türkoloji Qurultayı türk dünyasının XX əsr tarixində yalnız dilçilik konqresi və ya əlifba islahatı toplantısı deyildi. O, müxtəlif coğrafiyalarda yaşayan türk xalqlarının alim

və ziyalılarının ortaq humanitar problemlər ətrafında görüşdüyü, tarix, dil, ədəbiyyat, etnoqrafiya, məktəb və mədəniyyət məsələlərini birlikdə müzakirə etdiyi böyük intellektual platforma idi.

Mədəni-humanitar prizmadan Qurultayın əsas mirası ünsiyyət ideyasıdır. Ortaq əlifba bu ünsiyyətin vasitələrindən biri, kitab və mətbuat onun daşıyıcısı, türkologiya isə elmi dili idi. Tarixi prizmadan isə Qurultay XIX əsr maarifçilik hərəkətlərinin davamı, 1920-ci illərin modernləşmə axtarışlarının kulminasiya nöqtəsi və 1930-cu illərin repressiyaları ilə qırılan bir intellektual xəttin mühüm mərhələsidir. Bu gün Qurultayın yüzillik irsinə müraciət edərkən əsas məqsəd keçmişin siyasi modellərini təkrarlamaq deyil. Əsas məqsəd həmin toplantının elmi dialoq, qarşılıqlı hörmət, mədəni yaddaşın öyrənilməsi və xalqlar arasında bilik mübadiləsi ideyasını müasir şəraitdə davam etdirməkdir. Bu baxımdan Birinci Türkoloji Qurultay Azərbaycanın türk dövlətləri ilə mədəni-humanitar əməkdaşlığının da tarixi istinad nöqtələrindən biri kimi qiymətləndirilə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Первый Всесоюзный тюркологический съезд, 26 февраля – 6 марта 1926 г.: Стенографический отчет. Баку, 1926. -Переиздан: Баку, «Нагыл еви», 2011, 552 с.
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası. “Birinci Türkoloji Qurultay–100”, 2026.
3. Oral Mustafa. “1926 Bakü Türkoloji Kongresi (I. Türkoloji Kongresi).” Türk Dünyası Ansiklopedisi, 30 Aralık 2024. Yayınlayam Kurum: Atatürk Araştırma Merkezi, 15 s.
4. Lazzerini, E. J. Ismail Bey Gasprinskii and Muslim Modernism in Russia, 1878–1914. University of Washington, 1973.
5. Öner, M. The Turkish Delegation at the 1926 Baku Turkological Congress // Turkology, No.1, 2026. DOI: 10.59849/2313-5204.2026.1.62
6. Birinci Türkoloji Qurultayın stenoqrafik materialları və nümayəndə siyahıları. Bakı, 1926.
7. Erbay, F. Halid Said Hodayev, Yeni Elifba Yollarında Eski Duygu ve Hatıralarım. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2006 // Electronic Turkish Studies, 2007, v.2, n.3, p.249. DOI:10.7827/TurkishStudies.127
8. Toker, M. Halid Said Hodayev ve Yeni Elifba Yollarında Eski Hatıra ve Duygularım Adlı Eseri // Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 1996, № 2, s.409-418.
9. Xalid Səid. Yeni əlifba yollarında əski xatirə və duyğularım. Bakı-Qırım-Türkistan. Bakı-Türkmənistan-Özbəkistan. Bakı: Yeni Əlifba Komitəsi, 1929, 147 s.
10. Xodayev, X.S. Mahmud Kaşğarının “Divanü lüğat-it-türk” əsərinə dair tədqiqatları. Azərbaycan elmi nəşrləri, 1930-cu illər.
11. Ələkbərli, F. Ortaq türk əlifbasına dönüş: tarix və çağdaşlıq // Türkologiya, №4(85), 2017, s.88-101.
12. Yeni Türk Əlifbası Mərkəzi Komitəsinin fəaliyyəti və ümumtürk əlifba siyasətinə dair dövrü mətbuat və arxiv materialları; həmçinin Journal of Turkic Civilization Studies-də dərc edilmiş tədqiqatlar.
13. Huseynova, M. The First Turkological Congress in Baku and the Issue of Orthography // Philology and Art Studies, 2026.
14. “1926 Birinci Bakü Türkoloji Kongresi ilə İlgili Belgelerin Araştırılması.” Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2024/2025.
15. Əliyev, İlham. “Birinci Türkoloji Qurultayın 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı, 22 oktyabr 2025.
16. Əliyev, İlham. “Birinci Türkoloji Qurultayın 100 illiyinə həsr olunmuş Türk Dünyası Həftəsinin iştirakçılarna”. Bakı, 29 iyun 2026.

АКИФ МАРИФЛИ

*Доктор философии (PhD) по истории,
Азербайджанский культурный центр имени Г. Алиева в Узбекистане*

КУЛЬТУРНО-ГУМАНИТАРНАЯ ПАМЯТЬ ТЮРКСКОГО МИРА: ПЕРВЫЙ БАКИНСКИЙ ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЙ СЪЕЗД

В статье Первый тюркологический съезд, состоявшийся в Баку в 1926 году, рассматривается не только как событие в области языкознания и реформы алфавита, но и как важный

этап формирования общей исторической памяти тюркских народов, их культурно-гуманитарного сближения и интеллектуального сотрудничества. Исследуются исторические условия, в которых был созван съезд, а также его связь с просветительством, джадидизмом, развитием печати, школьного образования и языковыми реформами в тюркско-мусульманском мире конца XIX - начала XX века. Идея общего или унифицированного алфавита на основе латинской графики интерпретируется значительно шире, чем исключительно технический вопрос письменности, - как проблема, непосредственно связанная с книгоизданием, образованием, прессой, научной коммуникацией, взаимным литературным влиянием и культурной интеграцией. В статье также оценивается ущерб, нанесённый политическими репрессиями 1930-х годов этой гуманитарно-интеллектуальной сети, и раскрывается значение съезда как важного источника исторической памяти для современного тюркского мира. Кроме того, Первый тюркологический съезд рассматривается в контексте политики Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева, направленной на укрепление культурно-гуманитарной интеграции тюркского мира.

Ключевые слова: Первый тюркологический съезд, Баку, Азербайджан, культурно-гуманитарные связи, историческая память, общий тюркский алфавит, просветительство, тюркология.

AKIF MARIFLI

PhD in History,

Azerbaijani Cultural Center named after H. Aliyev in Uzbekistan

THE CULTURAL AND HUMANITARIAN MEMORY OF THE TURKIC WORLD: THE FIRST BAKU TURKOLOGICAL CONGRESS

The article examines the First Turkological Congress, held in Baku in 1926, not merely as an event concerned with linguistics and alphabet reform, but as an important stage in the formation of a shared historical memory, cultural and humanitarian rapprochement, and intellectual cooperation among the Turkic peoples. It explores the historical circumstances that gave rise to the Congress and analyzes its relationship with the movements of enlightenment, Jadidism, the development of the press, educational reform, and language modernization in the Turkic-Muslim world from the late nineteenth to the early twentieth century. The idea of a common or harmonized Latin-based alphabet is interpreted in a broader context than that of a purely technical writing reform, being considered as an issue closely linked to books and publishing, education, the press, scholarly communication, mutual literary influence, and cultural integration. The article also assesses the destructive impact of the political repressions of the 1930s on this humanitarian and intellectual network and evaluates the significance of the Congress as a source of historical memory for the contemporary Turkic world. Furthermore, the First Turkological Congress is examined within the context of the policy pursued by President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev aimed at strengthening cultural and humanitarian integration across the Turkic world.

Keywords: First Turkological Congress, Baku, Azerbaijan, cultural and humanitarian relations, historical memory, common Turkic alphabet, enlightenment, Turkology.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 02 oktyabr 2026-cı il.

Redaksiya heyətinin qərarı ilə nəşr edilib.